

**INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE - SHKUP**

**STUDIME
ALBANOLOGJIKE**

10

Shkup, 2014

PËRMBAJTJA**STDUDIME DHE ARTIKUJ***Bardhyl DEMIRAJ*ALEKSANDRI I MADH I MAQEDONISË NË MENDIMIN
INTELEKTUAL-ALBANOLOGJIK SHQIPTAR.....9*Skender ASANI*

PETAR ÇAULEV DHE VEPRAT E TIJ “SHQIPËRIA”.....25

*Giovanni ARMILLOTTA*ATJE KU FLUTUROJNË SHQIPONJAT
SHQIPËRIA, PUSHTIME DHE LEGJENDA.....67*Xhevat LLOSHI*

NGA VEPRIMTARIA PËR SHQIPEN NË MANASTIR.....73

Ardian VEHBIBI

SHQIPJA GJUHË E LASHTË.....85

Qemal MURATI

PËR NJË QYTETËRIM GJUHËSOR SHQIPTAR.....95

Qani MEMETI

SHQIPJA MIDIS TRADITËS DHE MODERNES.....103

Izaim MURTEZANI

KONCEPTIMI I KOHËS NË POEZINË POPULLORE RITUALE.....113

*Kristo FRASHËRI*LUFTA ANTIFASHISTE NACIONALÇLIRIMTARE E PARË PAS 70
VJETËSH.....131*Naim HALIMI*MASAKRAT PARTIZANO-ÇETNIKE NË KARADAK NË MBARIM TË
LUFTËS SË DYTË BOTËRORE.....143*Exhlale DOBRUNA-SALIHU*PAJIMET PERSONALE TË GRUAS NË MONUMENTET
MBIVARRORE TË DARDANISË NË KOHËN ROMAKE.....151

Nuridin AHMETI

FEJA DHE PRIJËSIT FETARË NË LËVIZJEN KOMBËTARE
SHQIPTARE SIPAS GAZETËS “SHKUPI” (1911–1912).....**171**

Shpend AVDIU

REFLEKSIONE TË SHTYPIT SHQIPTAR MBI QEVERISJEN
SHQIPTARE 1912-1914.....**181**

Patrick MODIANO

DËSHIRA PËR TË SHKRUAR.....**191**

Shefqet ZEKOLLI

JOSIF BAGERI - KRIJUES I PARË I LETËRSISË SHQIPE PËR FËMIJË
NË MAQEDONI.....**199**

Luljeta BORA (BEJLERI)

POEZIA SHQIPE E VITEVE '80 MES TRADITËS DHE RISISË.....**209**

Laure CAMBAU

VARGJE PËR NJË BURRË SI KALESHI.....**225**

Kujtim BUZA

SABRI FETAHU (BERKEL) NDËR THEMELUESIT E ARTIT MODERN
TURK.....**231**

Albert RAMAJ

DOM ZEF RAMAJ (1882-1914) - FAMULLITAR, MËSUES NË SHKUP
DHE PAGËZUES I GONXHE BOJAXHIUT**237**

Begzad BALIU

MARRËDHËNIET ARSIMORE DHE SHKENCORE JUGOSLLAVO-
SHQIPTARE NË PRAG TË DEMONSTRATAVE TË VITIT 1981.....**245**

Ethem ÇEKU

KOSOVA NË ZHVILLIMET POLITIKE NË JUGOSLLAVI NË VITET
'70.....**259**

Esilda LUKU

PASQYRIMI I DEMONSTRATAVE TË VITIT 1981 NË KOSOVË NË
TEKSTET SHKOLLORE TË HISTORISË NË SHQIPËRI.....**279**

<i>Sadik V. KRASNIQI</i> ÇËSHTJE NGA TRASHËGIMIA MUZEORE DHE FUSHA E MUZEOLOGJISË.....	291

ETNOKULTURË

<i>Bukurie MUSTAFA</i> MBI DISA LEKSEMA POPULLORE ARTIZANALE.....	299

<i>Vaso NAÇO</i> TRADITA E VERËS NË POGRADEC.....	303

<i>Miltiadh MUÇI</i> THESARE NGA FOLKLORI DHE ETNOGRAFIA E HARRUAR E LEKLIT TË TEPELENËS.....	307

MATERIALE LEKSIKORE

<i>Bexhet ASANI</i> FJALË TË RRALLA NGA TREVA E STRUGËS (Nga fshatrat gege dhe toske).....	311

RECENSIONE

RILINDËSIT SHQIPTARË NË NJË TABLO TË RE (<i>Rreth librit "Rilindësit shqiptarë", autore Gordana Sinadinovska, Shkup, 2014</i>) (Sevdail DEMIRI).....	317

BALLKANI DJE DHE SOT SIPAS NJË STUDIUESEJE BALLKANASE (<i>"Ballkani imagjinar" i M. Todorova</i>) (Aleksandër MEKSI).....	319

Kemalettin KUZUCU, Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908), Türk Dünyası İncelemeleri Vakfı/Journal of Turkish World Studies, XII/2, 2012, f. 309-332. Gjendja Sociale dhe Politike në Periudhën e Pavarësisë së Shqipërisë në Dritën e Memorandumeve (Osmane) 1860-1908 (Murtezan IDRIZI).....	325

KRONIKA SHKENCORE

DY KONFERENCA SHKENCORE: PËR PROF. SHABAN DEMIRAJN NË ITSHKSH DHE PËR DREJTSHKRIMIN NË TIRANË (PROF.DR. RAMI MEMUSHAJ).....	333

BARDHYL DEMIRAJ

ALEKSANDRI I MADH I MAQEDONISË NË MENDIMIN INTELEKTUAL- ALBANOLOGJIK SHQIPTAR

Dy fjalë hyrëse

Studimi im trajton një temë që lidhet në thelb me fillesat dhe vijimësinë e debatit intelektual albanologjik, të cilin – siç dihet – e trashëgojmë për këtë periudhë të cunguar e për rrjedhojë edhe e njohim pak ose shumë pak. Lejohej të prek kështu që në hyrje atë detyrë aq të vështirë të historiografisë shqiptare për të rindërtuar këtë fazë në mënyrë sa më të plotë, duke u bazuar sigurisht në ato pak kumte fatlume që gëzojmë sot, por që rrekemi ta mbushim këtë zbrazëti duke zbatuar një metodikë të rreptë hulumtimi, në kuptimin e krehjes dhe të saktësismit të çdo detaji që arrijmë të fitojmë gjatë njohjes, përfaqjes dhe interpretimit të informacionit në fjalë. Dhe metodika e punës në këtë perspektivë studimi është fiksuar ndërkohë më së miri në rrjedhën e saj: a) marrim fillimisht pikënisje prej kumtit informativ, i cili mundëson joshjen e rastit, b) për të vijuar më pas natyrshëm me kërkimin që zgjon bashkëlidhja kauzale e të dhënave, të cilat i përcjell si të mirëqena ai kumt (sidomos kur ky gëzon firmën dhe autoritetin e një kronikani, historiani ose eruditi intelektual të njohur në historinë e albanologjisë ose të kulturës shqiptare në përgjithësi); dhe janë bash këto dy momente që përgatisin kushtet paraprake c) me përsiatur e hedhur në diskutim një tezë të re, ose me vërtetuar apo falsifikuar me një argument të ri një tezë që qarkullon ndërkohë në debatin intelektual-shkencor bashkëkohor.

E bëj qëllimisht këtë ndërhyrje qysh në hyrje të këtij studimi meqë objekti dhe synimi i tij: Aleksandri i Madh i Maqedonisë dhe vendi i tij në historinë e mendimit intelektual-albanologjik mund të keqkuptohet si një lloj provokimi ndaj politikave etno-nacionale të kohës në Maqedoni e sidomos si një lloj reagim negativ ndaj projektit “Shkup 2014”, që vijon të diskutohet sot e gjithë ditën në diskursin publik dhe masmediet në Republikën e Maqedonisë, sikurse edhe në forumet (ndër)kombëtare të internetit. Nuk mund ta fsheh gjithashtu që ishte pikërisht ky diskutim që shërbeu si nxitje për shqyrtimin e kësaj teme, sigurisht pozitivisht dhe nga një tjetër perspektivë. E kjo zuri fill bash në vizitën time në Shkup në mars të këtij viti, ku më shoqëronin dy kolegë. Kur u gjenda përballë statujës së Aleksandrit të Madh mbi kalë (me emër zyrtar “Luftëtari mbi kalë”) në qendrën perëndimore të qytetit u befasova nga përmasat e saj marramendëse. Më parë kisha

parë statujën e Skënderbeut në anën tjetër të Vardarit, dhe menjëherë solla ndërmend që të dy këta heronj legjendarë janë vështruar në bashkëlidhje të ngushtë me njëri-tjetrin e sidomos në funksion të ndërgjegjësimit qoftë të elitës intelektuale, ashtu edhe të popullsisë shqiptare në hapësirën e tyre kompakte në Ballkanin Perëndimor e Qendror.

1. Aleksandri i Madh në kulturën e mendimit intelektual shqiptar: një digresion perspektiv

Në rast se lejojmë tash të hap një parantezë për rolin dhe funksionin e Aleksandrit të Madh të Maqedonisë në historinë e mendimit intelektual shqiptar, atëherë kjo temë fiton në dukje të parë karakter të mirëfilltë historik, meqë si emri ashtu edhe bëmat e tij feksin e tingëllojnë sot në sytë e veshët tanë, në mos të huaja, të paktën janë të natyrës enciklopedike. Si dëshmi të dorës së parë mund të sjellim me këtë rast botimin e ri trivëllimësh të Fjalorit Enciklopedik Shqiptar (FESH), në të cilin portretizimi i Aleksandrit të Madh të Maqedonisë është rrudhur në 10-13 rreshta të një kolone, pra në përmasat e një liliputi historik, më saktë të një lloj atavizmi në historinë e kulturës shqiptare, pasi ngërthen jo vetëm njërin ndër zërat më të vegjël të mundshëm, por nuk gëzon kurrfarë bashkëlidhje qoftë me historinë e popullit shqiptar ashtu edhe me atë të mendimit intelektual-albanologjik, përkatësisht me atë të kulturës shqiptare në përgjithësi. Kështu, lexojmë aty që:

“Aleksandri i Maqedonisë (Aleksandri III, 356-323 p.e.r.). Mbret i Maqedonisë në v. 336-323 p.e.r., i mbiquajtur Aleksandri (Leka) i Madh. Ishte biri i Filipit II dhe i princeshës epirote Olimpia, e cila e edukoi me karakter të fortë. U edukua dhe u arsimua nga Aristoteli dhe u përgatit si ushtarak në një varg luftrash. Pas vrasjes së Filipit në v. 336. p.e.r. mori pushtetin në Maqedoni dhe u zgjodh komandanti i përgjithshëm i forcave greke kundër Persisë.

Ndërmori një fushatë në V[eri] të Maqedonisë më 335, kur rrethoi edhe qytetin ilir Pelion. Më 334 p.e.r. nisi fushatën kundër mbretërisë persiane, të cilën e nënshtroi dhe krijoi një perandori të gjerë që shtrihej nga tokat e mbretërisë maqedonase në Europë e deri në brigjet e lumit Ind në Azi, e të Nilit në Afrikë.”¹

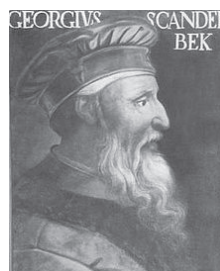
Shumëkush që lexon këtë prezantim të thukët krijon në fakt një përfytyrim fals, sikur pakkush ndër lexuesit shqiptarë është i vetëdijshëm se si emri ashtu edhe bëmat e Aleksandrit të Madh të Maqedonisë nuk janë assesi nocione të huaja në historinë e kulturës shqiptare, përkundrazi ato kanë shoqëruar shekuj me radhë rrjedhën e mendimit intelektual-albanologjik, duke arritur një pikë vërtet kulmore në kapërcyell të shek. XIX, bash në periudhën e Rilindjes Kombëtare Shqiptare,

¹ FESH 2008, bl. I, f. 50, koll. II, rr. 15-33 (N. Ceka).

kur emri dhe portreti i tij erdhën e fituan përmasat e asaj simbolike që sendërtoi më pas themelet e mitologjisë shtetërore mbi etnosin dhe kombin shqiptar. Kjo simbolikë u përkujdes me thuajse të njëjtin intensitet edhe më vonë, gjatë përfundimit të disa formacioneve shtetërore, madje deri në fazën e fundme të mbretërisë shqiptare, nën Zogun e saj të Parë e të fundit, Ahmet Zogollin dora vetë, për të vijuar me një farë rrudhjeje të vazhdueshme aty nga gjysma e dytë e shekullit të kaluar, më saktë pas Luftës së Dytë Botërore, kur në Shqipëri erdhi e mori formë e hodhi shtat një mitologji e re shtetërore-kombëtare, që e konsiderojmë sot si trashëgimia kulturore-historike, përkatësisht vijimësia gjuhësore-gjenealogjike iliro-/dardane-shqiptare.

Pa dashur të ndalem shumë më gjatë në këtë aspekt të mendimit intelektual shqiptar në kohë e hapësirë, lejohej të përmbledh thukët se ky mendim ka përcjellë disa shekuj me radhë emrin e Aleksandrit të Madh – së bashku me atë të Pirros së Epirit, të Konstandinit dhe Justinianit të Madh, e sidomos atë të adashit të vet në mesjetën e vonë, të Skenderbeut dora vetë (= Aleksander prej turq./osm. Iskander Beg). Bëjmë fjalë për atë simbolikë të mitit kombëtar, në të cilën kërkoi e gjeti vetveten matriksi i kulturës etnike shqiptare, që vjen me thënë u sendërtua fillimisht vullneti i elitës intelektuale shqiptare për të fiksuar te kjo figurë historike-legjendare përkatësinë etnike-kulturore të mbarë bashkësisë shqipfolëse në hapësirën e saj sa jetike aq edhe kompakte në perëndim dhe qendër të Gadishullit Ballkanik.

Kështu p.sh. nuk kemi përse të bëjmë sot aspak çudi, kur Marin Barleti në veprën e vet mbi historinë e Skënderbeut vë jo rrallë në gojën dhe pendën e Gjergj Kastriotit kumte të tilla si “Aleksandri ynë” për Aleksandrin e Madh, sikurse edhe ëndrrën e tij të ngahershme, që paska përcjellë madje bash në fjalën e vet programatike [në Kuvendin e Lezhës: 2 mars 1444], ku mëton me zë të lartë, se:

“Etërit dhe gjyshërit tuaj – më lejoni ta them – s’ë patën menduar, por ju [= prijës shqiptarë – B. D.] vërtani vetes për qëllim që me këtë bashkim ta rikrijoni gjendjen e dikurshme të Maqedonisë, nënës së kryetrimave, ...”².

Një shekull më vonë kemi Frang Bardhin, i cili në apologjinë e tij mbi origjinën shqiptare (= epirote) të Skënderbeut (1636) duke përmendur kujtimet e Papa Piut II, bashkëkohës dhe mik i Gjergjit tonë, shpejton të përzgjedhë sidomos një citat nga një letër, pas gjase autentike e vetë Gjergjit, dërguar kundërshtarit të tij, princit të Tarantos, në të cilën ai i qenka përgjigjur në mënyrë therëse, si vijon:

“Në thënc se Arbëria është një pjesë e Maqedonisë, atëherë ti i pranon të parët tanë [të jenë – B. D.] shumë më fisnikë, sepse ata nën Aleksandrin u futën deri në Indi, duke i nënshtruar të gjitha fiset, që u dilnin përpara, me lehtësinë më të madhe.”

Vetë Frang Bardhi e mbyll atë pasazh duke shtuar, se:

² Marin Barleti [1508:] 1964 [shqip] 105.

“Prej atyre kanë zbritur këta njerëz etj., deri te Skënderbeu [dora – B.D.] vetë”³

Për Frangun tonë – jo më larg se një vit më parë, kur u botua fjalori i tij latinisht-shqip (Ditionarium latino-epiroticum, Romæ 1635) – ishte e vetëkuptueshme prejardhja e tij, si: *Jam i Dheut cë Matsedoniesë, i shkodërnjanë*⁴, ndërkohë që vendlindja e Aleksandrit të Madh *Pella*, nuk ishte tjetër veçse shkurtimi i toponimit *Petrela* në jug-perëndim të Tiranës (?)⁵.

Të njëjtin qëndrim mban jo më larg se fundi i po atij shekulli Pjetër Bogdani, i cili fikson, madje në frontespicin e veprës së vet – sigurisht jo pa qenë krenar –, prejardhjen e vet maqedonase: <Cvnevs Prophetarum de Christo Salvatore Mvndi, et eivs Evangelica Veritate; italice, et epirotice contexta; Et in duas Partes divisa a Petro Bogdano macedone [...]. Patavini 1685>⁶. Në libër, në pjesën e kronologjisë së historisë së botës ose “Jetët e shekullit”, ai saktëson gjithashtu që: “[Në vitin] 3623 Leka i Madh prej Petrele nd'Arbënë zu fill monarkin~e vet ndë Matiet”⁷ (CP I 181 6 - Omari 2014 160).

Mund të vijojmë sigurisht me mendimin intelektual shqiptar mbi Aleksandrin e Madh, sikurse edhe mbi trevat origjinare dhe përbërjen etnike-gjuhësore të Maqedonisë në periudhën e antikitetit, të cilat vijojnë të përcillen me interesin erudit-enciklopedik përkatës edhe në shekujt e mëpasëm, kur përjetojmë një kristalizim të mendimit rilindas mbi qenësinë kombëtare shqiptare në gjithë atë

³ Bardhi [1636] 1999 [bot. i tretë shqip – përkthyes Stefan I. Prifti – Tiranë] 99.

⁴ Bardhi 1635 221: <*Jam çeut ze Mattfedonieffe, i scodergnane* ~ Sum ex Macedonum regione è Scodra>

⁵ Bardhi 1635 198: “Pella (illustrate magni Alexandri Macedonum Regis natali) Pella, Petrela.” (Megjithatë shih edhe shën. nr. 7) I kësaj natyre është gjithashtu shpjegimi që jep Bardhi (po aty) për qytetin e Shkodrës: “Scodra inclyta, munitissima antiquissimaq. Vrbs in Epiro, seù Albania, quam Urbem Turcas sine suspitione existimant esse conditam ab Alexandro magno, hac de causa illorum lingua vocant eam *Schenderia* [= Skënderia], id est minor Alexandria; ponunt enim particulam illam (minor) ad distinctionem maioris Alexandriae; quæ est Urbis Aegypti celeberrima ab eodem Alexandro condita.” Shih edhe Omari 2014, f. ...). Një trajtim të ngjashëm bën Bardhi me emrin “... Scanderbegh [= Skanderbeg], id est Alexander magnus Dux ...” (1635 197)

⁶ Bogdani 1685. Sipas Omarit “Është me interes të citojmë këtu kujtimet e udhëtares amerikane Rose Wilder Lane në malësitë e Veriut të Shqipërisë në vitin 1921 e cila sjell rrëfimin e një plaku të moçëm në Shosh të Dukagjinit. Pyetjes se nga kanë ardhur shqiptarët ai i përgjigjet me dijenitë e transmetuara gojarisht nga të parët, e ata nga të parët e tyre brez pas brezi, për vendbanimin e parë të shqiptarëve, për rrugët e ardhjes së tyre, për shtrirjen e tyre në Ballkan, për mbretërit e tyre që i rendit me emra, një nga të cilët ishte Leka i Madh, një shqiptar i lindur në *Emadhia* të Matit. Rrëfimi i plakut, në kujtesën e zonjës Lane, konfirmohej një vit më pas nga vizita e saj në Mat, përmes pohimeve të fshatarëve që flisnin me indiferencë për “qytetin e lashtë *Emadhia*” duke treguar dhe rrënojat e tij dhe për “vendlindjen e Lekës së Madh” (Omari 2014 159v.)

⁷ Mëtimi i vendndodhjes së top. <Petrele> në zonën e Matit nxit dyshimin se mos kemi të bëjmë këtu me vendlindjen e Pjetër Budit *Guri i Bardhë* [= <Petralba>], i njohur atëbotë si qendër urbane në zonën e Matit.

simbolikë që përhapte pikërisht ajo vello nebuloze sa historike aq edhe mitike, që rrethonte sikurse e rrethon sot e gjithë ditën këtë hero legjendar të antikitetit.

Origjina e tij shqiptare u përcoll si një fakt historik-gjenealogjik i mirëqenë e i dhënë njëherë e përgjithmonë. Këtë e ndeshim gjithkund kulturën e shkrimit shqip gjatë gjithë periudhës së Rilindjes, duke filluar me traktatet e mirëfillta politike-ideologjike (Pashko Vasa 1878; Sami Frashëri 1899) e duke përfunduar në krijimet letrare patriotike, si p.sh.: te Naim Frashëri (Istori e Skenderbeut, 1898; kënga I, 33-39):

...
 Ishte vënt' i Perëndisë Aleksandr' i Math e burrë
 Që së pari Shqipëria. I cili s'pat shok ndë jetë,
 Mëmëdheth i urtësisë Nukë ka pasur kurrë,
 Që del soje mirësia. Dhe kurrë do të mos ketë.

(Marrëdhëniet e tij me Skënderbeun: K III 384 - 391)

...
 Ngaha vënt' i Perëndisë Skënderbe' u bë i parë
 Skënder' i math prapë dolli Mi ushtërit të Tyrqisë
 E i dha nder Shqipërisë Mi mijëra ushtëtarë
 se ajo sërish e polli Kryeprens' i Shqipërisë
 ...

Etimologjia popullore në funksion të programit ideologjik:

Vendlindja e Aleksandrit të Madh dhe kryeqyteti i dikurshëm i perandorisë së Maqedonisë: Pella < shq. *pelë*.

I tillë është p.sh. edhe kali po aq legjendar i Aleksandrit të Madh me emrin e famshëm *Bukéfalos*, i cili për rilindasit tanë shpjegohej natyrshëm, sigurisht vetëm me mjetet e shqipes, si qenie me përmasa gjysmë-mitologjike, që ushqeje me *bukëvale*, ndërkohë që vendlindja e Aleksandrit dhe njëkohësisht kryeqendra e Maqedonisë antike *Pella* shpjegohej po aq natyrshëm me apelativin shqip *pelë*, meqë ai vend, pra zemra e Maqedonisë antike, shquhej atëbotë sidomos për rritjen dhe mbarështrimin e kuajve të racës.

Në vitet e brishta të Shqipërisë si shtet nacional sovran (1912-1944) miti i Aleksandrit zuri rrënjë të forta në të gjitha trevat shqiptare. Atë e njohim tashmë më fort me shkurtimin *Leka i Madh*, i cili na shfaqet jo vetëm si emër personi, por edhe si titull reviste apo emërtim shoqate kulturore shqiptare⁸. Rëndësi të veçantë fiton ky emër edhe me vetë konsolidimin

⁸ Shih më hollësisht Peters 2007 246vv.

e shtetit shqiptar, duke u shndërruar si njësi bazë në shkëmbimin monetar shqiptar. Monedha e parë shqiptare *lek* mbartte atë kohë (prej vitit 1925) në formë të stilizuar në anën e parme Aleksandrin e Madh mbi kalin e tij legjendar në pozicion luftarak dhe në anën e prapme portretin e tij të stilizuar. Kjo monedhë *njëlekëshe* si monedhë bazë gëzonte një vlerë aspak të vogël; mjafton të mbajmë këtu parasysht se rroga ditore e një mëditësi atëbotë nuk shkonte kurrë më shumë se *gjysmë lek*.

Gjatë periudhës së okupacionit italian në Luftën e Dytë Botërore, monedha njëlekëshe mbeti si vlerë por jo në formë dhe *design*, ku vendin e Lekës së Madh e zuri Perandori Vittore Emanuele III.

Në shtetin e ri komunist vlere e “Lekës sonë” erdhi e u rrëgjua gjithnjë e më shumë, ndërsa monedhat dhe kartëmonedhat një-, dy- a më shumëlekëshe ndryshuan sigurisht formë dhe *design*. Megjithatë emërtimi monetar mbijetoi. Shumëkush në auditor është gjithsesi dëshmitar okular se si *leku i ri* shqiptar u vjetrua shpejt, sepse në vitin 1964 sistemi financiar në Republikën Popullore (Socialiste) të Shqipërisë përfundoi një inflacion të dukshëm, gjë që çoi në rivlerësimin e tij *një* me *dhjetë*. Një *lek i ri* si njësi monetare bazë u barazua (sikurse edhe sot e gjithë ditën) me *dhjetë lekë të vjetra*, pasojat e së cilës i vuajmë edhe sot e gjithë ditën, meqë jo rrallë na duhet të pyesim disa herë për vlerën e një malli që duam të blejmë, nëse bëjmë pazar me lekë të vjetra apo të reja. Megjithatë, pas vitit 1964 *një lek i ri* thyhej zyrtarisht me plot *100 qindarka*, pra kishte ende një vlerë deri diku të perceptueshme, në kuptimin që me një monedhë njëlekëshe arrije të blije diçka.

Edhe me kthesën demokratike që përfundoi Shqipëria në fillim të viteve 90-të të shekullit të kaluar, sikurse edhe sot e kësaj dite, Aleksandri i Madh, thënë më saktë “Leka ynë” mbeti përsëri *lek*, pra vetëm si njësi monetare, veçse vlere e tij mori tamam “rrokapjekthi” në kuptimin e mirëfilltë të fjalës. Sot Banka Kombëtare e Republikës së Shqipërisë emeton ende monedhën njëlekëshe, veçse – sikurse qindarkën dikur – me të s’blen dot gjë, madje në shumë njësi tregtare nuk e përdorin fare në shitblerjet e mallit.

Parë nga kjo perspektivë – e për t’u bërë ndoshta edhe paksa provokues!!! – mund vijmë patëkeq në përfundimin se rrëgjimi i rolit të Lekës së Madh në matricën e kulturës etnike-gjuhësore të kombit shqiptar eci në proporcion të drejtë me rrëgjimin e vlerës së *lek*-ut si njësi monetare bazë në sistemin financiar të Republikës së Shqipërisë. Andaj shumëkush sot nuk ka përse bën çudi me faktin që, ndërsa zëri i Aleksandrit të Madh të Maqedonisë gëzon të paktën një vend sado modest në FESH, *lek*-ut d.m.th. monedhës bazë në sistemin financiar të Republikës së Shqipërisë nuk i është kushtuar asnjë centimetër vend.

Në mbyllje të këtij digresioni historik perspektiv mbi rolin e Aleksandrit të Madh të Maqedonisë në historinë e mendimit intelektual shqiptar mund të mëtojmë tash pa cenuar sadopak atë frymë pozitive, me të cilën edhe e hapëm, që ky personazh sa historik aq edhe legjendar i antikitetit ndikoi që elita intelektuale shqiptare të fiksonte me gojë e me shkrim atë shqisë të gjashtë që sendërtonte matriksin e kulturës etnike-gjuhësore mbarëshqiptare: vullnetin për të qenë bashkë dhe në bashkëjetesë me tjetrin brenda asaj hapësire jetike kompakte, që mendohej t'i takonte.

2. “Kontakte të mëhershme” të Aleksandrit të Madh me *albanët* (= shqiptarët): digresion retrospektiv

Momente pak a shumë të kësaj natyre përjetuam edhe gjatë analizës së njërit prej kumteve më të hershme informative lidhur me matriksin e kulturës etnike shqiptare, të cilin e kemi bërë edhe objekt të mirëfilltë diskutimi në këtë shkrim. Siç tingëllon që në titull, bëjmë fjalë këtu për një dorë shënimesh mbi *Albaninë* dhe *albanët* e Ballkanit mesjetar, që i ka lënë në dorëshkrim një autor anonim (pas gjase i huaj) aty nga viti 1308.⁹ Teksti i dorëshkrimit, të cilin lexuesi mund ta përcjellë të plotë në shtojcë si në variantin origjinal latinisht të botuar prej Olgierd Górkas (1916) ashtu edhe me përkthimin përkatës anglisht prej Robert Elsie-t (1990), përmban në vetvete përshkrimin më të plotë dhe autentik të albanëve, d.m.th. (të një shtrese sociale) të popullsisë shqiptare që gjëllinte atëbotë sikurse edhe sot e gjithë ditën në pjesën perëndimore të Ballkanit. Ndër komponentët themelorë në matriksin e kulturës së tyre etnike, autori dallon ndër të tjera:

- shtrirjen e konsiderueshme gjeografike të “Dheut të Arbënit”, që përshkohet prej lumenjve Erzen, Mat, Shkumbin dhe Osum, duke e kufizuar atë gjeografikisht me mbretërinë e Rashës dhe të Bizantit,
- si një vend ku kalonte rruga kryesore tranzite [= Via Egnatia] për në Konstandinopol,
- si një vend që në fakt gëzonte statusin e mbretërisë, por që ndërkohë s’kishte një mbret të vetin, dhe si i tillë ishte copëzuar ndërmjet fisnikëve vendas, të cilët kishin zgjedhur me vullnet të mirë si të parë të tyrin princin e Taranto-s, të birin e mbretit të Sicilisë,
- si një vend i pasur në prodhimin e mishit dhe të produkteve të qumështit, por jo i begatshëm në kultivimin e drithit dhe të rrushit, edhe pse dyert e fisnikëve i kishin ato me bollëk, dhe ku
- bashkësia shqiptare përbënte shtresën (sociale) rurale, ku mbizotëronte ekonomia malore dhe transhumanca, duke përkujdesur kështu marrëdhënie tregtare intensive me Durrësin, si qendra kryesore urbane e gjithë rajonit e cila ishte nën juridiksionin latin (= të Mbretërisë së Sicilisë), nga ku furnizoheshin me tekstile e prodhime fabrikate;

⁹ Anonymi Descriptio Europae Orientalis »Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia«, Anno MCCCVIII Exarata. Editit, praefatione et adnotationibus instruxit Dr. Olgierd Górkas, Cracoviae Sumptibus Academiae Litterarum Gebethner et Socii 1916, f. 25-29.

- një bashkësi kjo e njohur si për aftësitë luftarake, duke venë kështu nën vasalitetin e tyre qendra të tilla urbane si Pulti, Dibra etj.,
- ashtu edhe për pozicionin e saj të veçantë në çështje të konfesionit, duke u lëkundur vazhdimisht ndërmjet katolicizmit dhe ortodoksisë, megjithëse parapëlqente të anonte më fort drejt Kishës Katolike-Romake, e për më tepër
- një bashkësi kjo që komunikonte në një gjuhë, e cila e dallonte atë kryekëput nga fqinjët *lëtinj* (= romanë), *grekë* dhe *shqë* (= sllavë).

Në këtë përshkrim etnografik sa befasues aq edhe marramendës të *Albanisë* në fillim të shek. XIV dhe të banorëve të saj anas, *albanëve*, anonimi ynë nuk mungon të përmendë as legjendën – pas gjase të përhapur dikur në mjediset intelektuale-klerikale – mbi burimin e toponimit *Albania*, sikurse edhe kontaktin e tyre të parë me Aleksandrin e Madh të Maqedonisë. Ky është momenti më pikant i kumtesës sonë, andaj më lejoni ta lexoj këtë pasazh të përkthyer në gjuhën shqipe. Kështu sipas tij:

“Kjo provincë quhet *Albania* sepse banorët e këtij rajoni lindin me flokë të bardhë. Qentë këtu [= në Albaninë e Ballkanit – B.D.] kanë përmasa gjigante dhe janë aq të egjër, saqë të mbysin si luanët. Sikurse përmend Plini, *albanët* i çuan një qen të tillë Aleksandrit të Madh, i cili mundte në arenë luanë, elefantë dhe buaj. Ata kanë sy të ngjyrosur, me bebëza bojë hiri, të tilla që mund të shohin më mirë natën se sa gjatë ditës. Ka dy Albani: një në Azi pranë Indisë, për të cilën ne nuk po bëjmë fjalë këtu, dhe një në Europë, e cila është pjesë e Perandorisë Bizantine dhe për të cilën jemi duke folur këtu.”¹⁰

Vërtetësia e shumë të dhënave dhe fakteve që përcjell teksti në tërësinë e vet si përshkrim etnografik, e nxit lexuesin sqimatar që t’i kushtojë vëmendjen e duhur informacionit që kumton ky pasazh,¹¹ madje edhe të zhbirilojë ndërmjet rreshtash, ku feks ndoshta jo më kot vetë emri i Plinit (të Vjetër apo të Ri ?), i cili paska pasur edhe ai dijeni për këta *albanët* e Europës, të mirënjohur në kohën e Aleksandrit të Madh për rritjen e një race qensh të llahtarshëm, e që për t’i bërë qejfin kishin shpejtuar t’i bënë edhe dhuratë një sosh.

Sa i besueshëm është edhe ky informacion që na kumton anonimi ynë në përshkrimin e tij përgjithësisht të patëmetë që i bën provincës ballkanike me emrin *Albania* dhe vendasve të saj, *albanëve*? Vërtetësia e tij nuk do të ishte aspak pa rëndësi në hetimet tona mbi paleoetnologjinë e Ballkanit antik, pasi jo vetëm e plotëson, por e shtyn edhe më thellë në kohë atë regjistrim thuajse fluturak të fisit të *Albanëve* me qendrën e tyre urbane *Albanopolis* që trashëgojmë prej gjeografit aleksandrin në shek. II e.j. Rëndësi jo të vogël do të bartte vërtetësia e këtij informacioni edhe në hulumtimin e fazave të hershme në etnogjenezën e adashëve të tretë: *albanëve* mesjetarë, përkatësisht shqiptarëve të sotëm, vendndodhjen e të

¹⁰ Shih në shtojcë botimin kritik të Górka-s (27-28).

¹¹ Shih p.sh. Robert Elsie: 1990 26, shën. 6.

cilëve arrijmë ta saktësojmë me siguri në trojet e tyre të sotme të paktën për periudhën në kapërcyell të antikitetit dhe fillimet e mesjetës.¹²

Ishin pikërisht këto momente diskursi me vetveten që na nxitën në punën e mirëfilltë lidhur me verifikimin e vërtetësisë ase të falsitetit në informacionin në fjalë. Dhe rezultati nuk mungoi. Këtë kumtim e ndeshim vërtet te Plini i Vjetër (= Gaius Plinius Secundus maior: ca. 23 – 79 e.j.) në veprën e tij madhore “Naturalis historia”, bash në bleun VIII të emërtuar “Animalia terrestria”, ku jepet informacion i hollësishëm për kafshë të ndryshme të steresë, ndër to në kreun nr. 61 edhe për qenin a) me cilësitë e tij si kafshë shtëpiake; b) me shembuj për marrëdhëniet e tij me të zotin, sikurse edhe c) për popuj të ndryshëm që rrisin qentë për qëllime lufte. Pikërisht në këtë detaj të fundit përmendet edhe episodi, të cilit i referohet anonimi ynë, e që po e riprodhojmë tani në përkthimin tonë, si vijon:

“[149] Kur Aleksandri i Madh ishte në ekspeditën e vet në Indi, atij iu dhurua prej mbretit të Albanisë një qen me përmasa të pazakonshme; Duke qenë shumë i mrekulluar me paraqitjen e tij fisnike, ai urdhëroi të liheshin të lirë para tij arinj, dhe pas tyre derra të egjër e më pas drerë; por qeni rrinte shtrirë dhe i vështronte ata pa lëvizur me një lloj mospërfilljeje. Shpirti fisnik i gjeneralit u irritua prej përtacisë së manifestuar në mënyrë të tillë prej një kafshe të atyre përmasave të mëdha, andaj urdhëroi ta vrisnin. Kumti i kësaj [ndodhie – B.D.] arriti te mbreti, i cili dërgoi me këtë rast një qen tjetër, e në të njëjtën kohë çoi fjalë, që fuqia e tij duhej provuar jo me kafshë të vogla, por me luanë ose elefantë; duke shtuar gjithashtu, që ai kishte fillimisht vetëm dy [qen – B. D.] dhe se në rast se edhe ky do të vritej, atëherë do të shuhej ajo racë. [150] Aleksandri, pa vonuar, porositi një luan, i cili në praninë e vet u bë menjëherë copa-copa. Pastaj ai urdhëroi të sillej një elefant dhe vërtet më parë nuk ishte mrekulluar më shumë me ndonjë spektakël; sepse qeni, duke iu ngritur leshrat përpjetë në gjithë trupin filloi të lehte aq fort sikur bubullinte dhe sulmoi pastaj kafshën, duke iu hedhur herë nga një anë e herë nga ana tjetër e duke e sulmuar në mënyrën më mjeshtërore e duke tërhequr rishtas në momentin e duhur, derisa në fund elefanti, duke iu marrë mendtë prej të rrotulluarit lart e poshtë u palos përdhe duke shkaktuar një oshtimë të madhe me rrëzimin e tij.” (lib. VIII, cap. 61)¹³

Mjafton gjithsesi leximi i rreshtit të parë – shumë-shumë edhe i të dytit – që të ngjizim menjëherë bindjen, se kumtimi i lënë në dorëshkrim nga anonimi ynë përcjell në vetvete një rrethanë kundërthënëse deri në falsifikim të të dhënave të trashëgimisë kulturore-shkrimore të antikitetit, meqë në të bëhet fjalë për fushatën e Aleksandrit në Indi, përkatësisht një dhuratë të bërë atij prej mbretit të *Albanëve* të Kaukazit. Duke lexuar në vijim krejt pasazhin te Plini, i cili përkon fund e krye me përshkrimin e bërë në dorëshkrim prej anonimit, lejohemi të bluajmë tash patëkeq në mendje, se mos ndoshta kjo “lajthitje” e anonimit tonë vjen thjesht nga mosnjohja e drejtpërdrejtë e veprës së Plinit, përkatësisht bëhet tërthorazi, nëpërmjet transponimit – e pse jo! – të (pa)kujdesshëm të asaj pjese të debatit

¹² Shih së fundi Bardhyl Demiraj: 2010 35vv.; si edhe: 2012 382vv.

intelektual që zhvillohej atëbotë në mjedisin kulturor shqiptar ose albanologjik, të cilit i takonte.

Mbyllim këtu ndërmarrjen tonë modeste për të verifikuar një detaj shpresëdhënës që kumtonte përshkrimi më i hershëm – i thukët, por i plotë – i matriksit të kulturës etnike të popullit shqiptar në të gjithë faktorët e tij identifikues. Për fat të keq, edhe në këtë hetim nuk na buzëqeshi fati, edhe pse na u shpërblye mundi, në kuptimin që pasi e hodhëm fillimisht në debat këtë detaj, arritëm në vijim të mënjanojmë si fals një konstatim kundërtshënës në dorëshkrimin e hershëm që kishte shpëtuar deri sot pa u vënë re në letërsinë shkencore albanologjike.

Facit

Se ç’drejtim mori në shekujt në vazhdim historia dhe miti i Lekës së Madh në debatin intelektual shqiptar për këtë mjafton të përmendim atë çka prekëm në pjesën e parë të kësaj kumtese. Lejohemi t’i rikthehemi tash edhe atij befasimi që përjetuam në mars të këtij viti (2014) kur u gjenda përballë statujës rrokahyjëse të Aleksandrit të Madh mbi kalë, një ngrehinë marramendëse në pozicion luftarak aty te 22 metrat e lartë. Kolegu shqiptar nga Shkupi më tha buzagaz në mirëbesim: “Ne kemi Lekën tonë”, d.m.th. statujën e Skënderbeut zulmëmadh jo më shumë se 4-5 metra lartësi, i cili merr vend në pozicion ceremonial po ashtu mbi kalë e më shpatë ngrehur, aty pranë Pazarit të Vjetër, në lagjen Çair. Simbolika e të dyja statujave ushtron në instancë të fundit të njëjtin funksion: vullnetin për të qenë bashkë e në bashkëjetesë me tjetrin. Shqiptarët e kanë shumë më të lehtë t’i pranojmë e të krenohen njëlloj me të dy, e për këtë na ndihmon vetë trashëgimia e mendimit intelektual shqiptar në kohë e hapësirë.

Bibliografi e cituar

1. Burimet

Anonymi *Descriptio Europae Orientalis »Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia«*, Anno MCCCVIII Exarata. Editit, praefatione et adnotationibus instruxit Dr. Olgierd Górka, Cracoviae Sumptibus Academiae Litterarum Gebethner et Socii 1916, f. 25-29.

Bardhi, Frang (~ Franciscus Blanchus) 1635: shih më poshtë Demiraj 2008.

¹³ Versioni origjinal latinisht: “[149] – Indiam petenti Alexandro Magno rex Albaniae dono dederat inusitatae magnitudinis unum, cuius specie delectatus iussit ursos, mox apros et deinde dammas emitti, contemptim immobili iacente eo, qu<a> segnitia tanti corporis offensus imperator generosi spiritus interemi eum iussit. nuntiavit hoc fama regi. itaque alterum mittens addidit mandata, ne in parvis experiri vellet, sed in leone elephantove: duos sibi fuisse, hoc interempto praeterea nullum fore. [150] nec distulit Alexander leonemque fractum protinus vidit. postea elephantum iussit induci, haut alio magis spectaculo laetatus. horrentibus quippe villis per totum corpus <in>genti primum latratu intonuit, mox in<g>ruit adsultans contraque membra exurgens hinc et illinc artificii dimicatione, qua maxime opus esset, infestans atque evitans, donec adsidua rotatu<m> vertigine adflixit, ad casum eius tellure concussa.” Burimi: <http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost01/PliniusMaior/plm_h000.html>

Bardhi, Frang (~ Franciscus Blancus) 1636: *Georgius Castriottus, Epirensis vulgò Scanderbegh, Epirotarum princeps fortissimus, ac iniuctissimus Suis, & Patriae restitutus. Per Franciscum Blancum. De Alumnis, Collegij de Propaganda Fide, Episcopum Sappatensem & Sardanensem, necnon Pulatensium, aliorumque Albaniae Populorum Administratorem. – Venetiis. Typis Marci Ginammi. MDCXXXVI.*

(Varianti i përkthyer shqip – Stefan I. Prifti: Frang Bardhi. Skënderbeu (Apologji), NF Tiranë 1999³ – bot. i tretë].

Bogdani, Pjetër [= Peter Bogdanus, *Cvnevs Prophetarum de Christo Salvatore Mvndi, et eivs Evangelica Veritate; italice, et epirotice contexta; Et in duas Partes divisa a Petro Bogdano macedone [...]. Patavini 1685.*] Shih edhe më poshtë Omari, Anila.

Marin Barleti: [Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum Principis, 1508 –] Historia e jetës dhe e veprave të Skënderbeut (Përkthimi nga origjinali latinisht dhe hyrje nga Stefan J. Prifti), Tiranë 1964 105.

FESH Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë 2008, bl. I, f. 50, koll. II, rr. 15-33 (N. Ceka).

Michaelis Attaliothae historia (hg. W. Brunet überarbeitet von Immanuel Bekker). Bonn 1853. = *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* Bd. 49. ²Berlin 1958, f. 427-429.

Burime në faqe të autorizuaras interneti

Gaius Plinius Secundus maior: *Naturalis historia*, (lib. VIII) *Animalia terrestria*, në: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/home.html.

Claudius Ptolemeus: *Geographia*, lib. III, cap. 12: Macedonia – harta nr. 10 e Europës. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/

Claudius Ptolemeus: *Geographia*, lib. V, kap. 11: Albania – harta nr. 3 e Azisë, në: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/

1. Letërsi shkencore

Ashta 2000: *Leksiku historik i gjuhës shqipe*, bl. III, Shkodër.

Demiraj, Bardhyl (bot.) 2008: *Dictionarium latino-epiroticum per R. D. Franciscum Blanchum*, (Romae 1635), Botim kritik dhe konkordanca leksikore, Botime françeskane – Shkodër.

Demiraj, Bardhyl 2010: Probleme të lëna pezull: vendbanimet e shqiptarëve në mesjetën e hershme, në: “Hylli i Dritës” 135 – 46.

Demiraj, Bardhyl 2012: Umsiedler oder Alteingesessene? Fragen zur Urheimat der Albaner im Frühmittelalter, në: “Südost-Forschungen” 71 382-392.

- Elsie, Robert 1990: Albania in the “Anonymi Descriptio Europae Orientalis” (1308 A. D.), në: ”Zeitschrift für Balkanologie” 26 157-159.
- Ködderitzsch, Rohlf 2001: Die Zwei Albanien – Albanien auf dem Balkan und „Albanien” im Kaukasus und die großen Sprachfamilien, në: Albanien. Reichtum und Vielfalt der Kultur, Staatliches Museum für Völkerkunde München, f. 122-127.
- Matzinger, Joachim 2009a: Die Albaner als Nachkommen der Illyrer aus der Sicht der historischen Sprachwissenschaft, në: Albanische Geschichte. Stand und Perspektiven der Forschung (hg. O. J. Schmitt / E. A. Frantz), Oldenbourg Verlag München, f. 13-37.
- Matzinger, Joachim 2009b: Illyrisch und Albanisch – Erkenntnisse und Desiderata, në: „Die Sprache“ 48 98-106.
- Omari, Anila (bot.): Pjetër Bogdani: Cuneus Prophetarum (Çeta e profetëve). Botim kritik përgatitur nga Anila Omari, ASHSH Tiranë 2005.
- Omari, Anila 2014: Letërsia arbëreshe nën një këndvështrim të ri metodologjik. Rreth librit të ri në shqip të prof. Matteo Mandalà: „Studime filologjike për letërsinë romantike arbëreshe“ botuar nga SHB Naimi, në: „Hylli i Dritës“ 1-2 [2014] 157-162, Shkodër.
- Peters, Markus. W. E. 2007: Der älteste Verlag Albaniens und sein Beitrag zu Nationalbewegung, Bildung und Kultur. Die “Buchdruckerei der Unbefleckten Empfängnis” zu Shkodra (1870-1954)”, Hamburg.
- Xhufi, Pëllumb 2006: Dilemat e Arbërit, Tiranë.

Shtojcë I: Versioni origjinal – teksti kritik

Burimi: Anonymi Descriptio Europae Orientalis »Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia«, Anno MCCCVIII Exarata. Editit, praefatione et adnotationibus instruxit Dr. Olgierd Górka, Cracoviae Sumptibus Academiae Litterarum Gebethner et Socii 1916, Albania: f. 25-29.

[25 - **Albania**]. Consequenter dicendum est de albania, que est coniuncta grece immediate a parte meridiei et est sita inter rasiā et terram despoti ¹⁾. Est enim [hec]

albania regio satis lata et magna. habens homines bellicosos ualde, sunt enim optimi sagitarii et lancearii. quatuor fluuiis magnis tota hec regio irrigatur, videlicet ersenta ²⁾, mathia ³⁾, Scumpino ⁴⁾, Epasa ⁵⁾. Terra est fertilis in carnibus, caseis, [et] lacte, [in] pane et uino non mul-

1) I. e. despotatum Epiri.

2) Arsen, flumen Albaniae?

3) Mate, Mati, hodie Matja seu Mat.

4) Skumbi, Schkumbi seu Tjerna.

5) Apsos antiquorum (Pauly: Realencyclopädie II/1; p. 283, Hapsus in Tabula Peutig.), hodie Semeni?

[26] tum habundant, sufficienter tamen habent presertim nobiles; ciuitates, castra, [opida], [et] fortalicia et uillas non habent, sed habitant in papilionibus et semper mouentur de loco ad locum per turmas et cognationes suas. habent tamen unam ciuitatem, que uocatur duracium et est latinorum ¹⁾, ab ea [enim] habent pannos et alia necessarija. partem huius regni cum ciuitate duracena [predicta] tenet nunc princeps tarentinus filius regis sycilie ²⁾ et hoc ex uoluntate libera [illorum] dominorum de terra, qui ipsum propter naturalem amorem, quem habent ad gallicos, sponte et libere eum in dominum receperunt ³⁾. De Apulia et de ciuitate brundensima [vna] nocte potest transiri in duracium ⁴⁾ et de duracio per albaniam potest iri in greciam et in Conslantinopolim ualde faciliter et bene abs que difficultate uiarum et periculo aquarum et hane uiam

1) Certum esse videtur hoc tempore Dyrhachium a Latinis: i. e. principe Philippo Tarentino possideri: ad difficultates huius quaestionis cf. Jirecek, Gesch. Serben I, 339 et Rački Arkiv za pov. jug. VII, 28 nr. 31.

2) Philippus princeps Tarentinus.

3) De hac voluntaria receptione in dominum et Du Cange Hist. Const. I 102; Buchon: Nouvelles Recherches hist. sur la principauté français de Morée etc. Paris 1843, vol. I p. 207/208, vol. II, p. 316-319, dipl. ex a. 1272.

4) Cf. Pseudo-Brocardus Doc. arm. II, 415/16.

[27] faciebant antiquitus imperatores romanorum ¹⁾, [ut Julius cesar, octavianus Augustus et ceteri imperatores]. nam nimium tediosum est exercitum [tam] copiosum ducere tanto tempore per mare et per tam longam uiam ²⁾. Dicturn albanie regnum nunc regem nullum habet, sed terra nulli subsunt. *Dicitur autem hec prouincia albania eo quod albo crine homines illius regionis nascuntur* ³⁾. *Canes sunt in ea ingentis magnitudinis et tante ferocitatis quod [eciam] leones perimerunt, vnde et plinius refert, quod albani miserunt unum canem alexandro magno, qui de leone, elephante et tauro in stadio triumphauit. Oculos habent depictos et glaucos in pupilla adeo quod melius, de nocte uident quam de die* ⁴⁾, [et ideo sunt magni fures, et de nocte discurrunt sicut et de die]. Duas tamen con-

1) Hoc loco antiqua »via Egnatia« commemoratur; cf. etiam Pseudo Brocardus l. c. 2) cf. Pseudo-Brocardus, Doc. arm. II, 412 et Guillelmus Adae ibid. p. 539; vide etiam contrariam opinionem Petri de Dubois (De recuperatione Terrae sanctae, ed. Bongars: Gesta Dei per Francos, p. 347 et passim).

3) Vinc. Bell. I. 69 et Barth. Augl. XV. 7.

4) Barth. Augl. XV. 7.

[28] stat esse albanias, vnam in asia ¹⁾ que est circa indiam et de illa non loquimur hic, aliam [esse] in europa, que est de imperio constantinopolitano [de iure] et de hac loquimur hic, [et] duas prouincias, continet in se, uidelicet clisaram ²⁾ et tumurist ³⁾. Preter has duas prouincias habet iuxta se et alias prouincias, uidelicet cumaniam ⁴⁾, stophanatum ⁵⁾ polatum ⁶⁾, debre ⁷⁾, que quidem prouincie sunt tributarie eisdem albanensibus et quasi serue, quia exercent agriculturam et colunt vineas ipsorum ac seruant necessaria in domibus suis. homines istarum prouinciarum non mouentur de loco ad locum, sicut prefati albanenses, sed habent

stabiles mansiones et opida, nec sunt pure catholici, nec pure scismatiei.

-
- 1) Hodie Daghestan in litore maris Caspii (Graesse-Benedikt: Orbis p. 8); huius Albaniae meminit Vinc. Bell. I, 69 et Isidor Hispal. XIV, c. VII.
 - 2) Clisura, hodie Klisura ad Vjossam.
 - 3) Civitas Timorum, Tomor et montes Tomoritza.
 - 4) Civitas Kumanovo (secundum Cumanos nominata. Jireček Gesch. Bulg. 380) prope Skoplje?
 - 5) Stephanaphana (Stephani fanum), locus in Albania, ad viam Egnatiam; cf. Pauly, Realencycl. (ed. 1852) VI/1, p. 1413.
 - 6) Polati, Polatum, pars Albaniae septentrionalis ad Drinum.
 - 7) Debra, Devre, Diwra = Dibra.

[29] Si tamen esset, qui eis uerbum dei proponeret, efficerentur puri catholici, quia naturaliter diligunt latinos ut dictum est; habent enim albani prefati linguam distinctam a latinis, grecis et sclauis ita quod in nullo se inteligunt cum aliis nationibus. et hec de albania dicta sufficiant.¹⁾

-
- 1) Cf. Pseudo-Brocardus. Doc. armen. II 477/8.

Shtojcë II: Përkhimi anglisht

Robert Elsie: Albania in the 'Anonymi Descriptio Europae Orientalis' (1308 A. D.), në: "Zeitschrift für Balkanologie" 26 [1990] 24-8.

[f. 26] Now we come to speak of Albania which, on its southern side, is right next to Greece and is situated between Rascia and the land of the despot¹. Albania is a rather extensive and large region. It has warlike inhabitants indeed, for they make excellent archers and lancers. This whole region is fed by four large rivers: the Erzen, the Mat, the Shkumbin and the Osum². The land is productive in meat, cheese and milk; it is not very abundant in bread and wine, though the nobles in particular have enough. They do not have cities, camps, fortifications and farms, but live rather in tents and are constantly on the move from one place to another with the help of their troops and relatives. They do have one city called Durrës which belongs to the Latins and from which they get textiles and other necessities. The Prince of Tarento, son of the King of Sicily³, now holds sway over part of this kingdom including the city of Durrës. It was the free will of the landowners who, on account of their natural love for the French, spontaneously and [f. 26] freely received him as their lord⁴. From Apulia and the city of Brindisi one may cross over to Durrës in one night, and from Durrës one may travel on through Albania to Greece and to Constantinople much more easily and without all the road difficulties and perils of the sea. The Roman emperors of ancient times used this route⁵ for it is excessively tedious to transport a large army in such a period of time by sea and by such long roads. The said kingdom of Albania now has no king, the land being divided among the landowners who rule it themselves and who are subject to no one else. This province is called Albania because the inhabitants of this region are born with white (*albo*) hair. The dogs here are of a huge size⁶ and are so wild that

they kill like lions. As Pliny mentions, the Albanians sent such a dog to Alexander the Great which vanquished lions, elephants and bulls in the stadium. They have painted eyes, greyish in the pupils, such that they can see better at night than in the daytime. There are two Albanias, one in Asia near India of which we are not speaking here, and the other in Europe which is part of the Byzantine Empire and of which we are speaking here. It contains two provinces: Clisara⁷ and Tumurist⁸. In addition to these two provinces, it has other provinces next to it: Cumania⁹, Stophanatum¹⁰, Polatum¹¹, and Debre¹² which are provinces tributary to the Albanians and more or less subjected to them, for they are active in farming, tend their vineyards and take care of the necessities of life at home. The inhabitants of these provinces do not move from place to place as the aforementioned Albanians do, but live rather in solid mansions and towns, nor are they entirely Catholic or entirely schismatic. Should anyone preach the word of God to them, they would pretend to be true Catholics for it is reported that by nature they have a liking for the Latins. The aforementioned Albanians have a language which is distinct from that of the Latins, Greeks and Slavs such that in no way can they communicate with other peoples. This is enough on Albania.)

Shënime

- 1) I. e. the despot of Epirus.
- 2) *Epasa* no doubt ancient *Apsos*, i. e. the Osum flowing through Berat, tributary of the Seman.
- 3) Philip, Prince of Tarento.
- 4) CL DU CANGE, Hist. Const. 1. 102.
- 5) Reference is made to the Via Egnatia, the main road of ancient communication between Rome and Constantinople, passing through Durres, Elbasan and Ohrid.
- 6) Half a millenium later the English painter and poet Edward Lear (1812-1888) was to make the same discovery on his travels down the Himaran coast in 1848. In his "Journal of a landscape painter in Greece and Albania" (London 1851), he records on nod October, 1848 being attacked by "some thirty immense dogs, who bounced out from the most secluded corners and would straightway have breakfasted on me had I not been so aptly rescued; certainly the dogs of Khimara are the most formidable brutes I have yet seen."
- 7) Këlcyra, ancient *Kleisura* on the upper Vjosa river in southern Albania.
- 8) Probably in the Myzeqe region around Kavaja. The chronicle of Giovanni Musachi speaks of a locality called Tomorista.
- 9) No doubt Chounavia, formerly the site of an Orthodox diocese somewhere between Durres and the Mat region, perhaps on the Ishem river.
- 10) No doubt Stephanatum, a diocese of the time somewhere near Durres.
- 11) Pulatum, Polati or Pult near the Drin in northern Albania east of Shkodër.
- 12) The present-day region of Dibra or Debar on the Albanian-Yugoslav border north of Lake Ohrid.